

Het anonimaat van de eeuwige agitatie verlaten

Nathalie Lacey

Jean is 10 jaar en tijdens de weekdays verblijft hij in de instelling *Le Courtil*. Jean zegt graag naar *Le Courtil* te komen « om activiteiten te doen ». Activiteiten als zwemmen en bowling laten Jean toe om lichamelijk tot rust te komen. Op andere momenten daarentegen, waarvan de meest kritieke het interval tussen 2 activiteiten, etenstijd, het slapengaan en de terugkeer op vrijdag naar het pleeggezin zijn, lijkt het of Jean doorkruist wordt door een libidineuse tornado die geen einde kent.

Veralgemeende agitatie

De klinische illustraties zijn oneindig. Zo bijvoorbeeld smeert Jean een boterham met boter, voegt er zout aan toe, bijt er een stukje uit, neemt een tas, giet er melk in, cacao-poeder, de tas loopt over, hij drinkt er wat van of laat de tas voor wat het is, neemt een kommetje, doet er cornflakes in, opent vervolgens de koelkast, haalt er een bord met de resten van het middagmaal uit, voegt er ketchup aan toe, mayonaise, proeft er wat van, enzovoort.

Een ander voorbeeld: Jean opent een kast, haalt er een versleten object uit, exclameert: « aha, hier kan ik nog iets mee doen, dat kan ik nog gebruiken! » Hij steekt het object in zijn broekzak, laat het rondslingeren of smijt het in de lucht; in elk geval zal hij het nadien niet meer gebruiken. Enkel seconden later wordt hij alweer gegrepen door een ander object en dan nog ander, et cetera.

Deze ‘hyperkinesie’ gaat vaak gepaard met een onophoudelijke logoree. Ofwel betreft het dan een oneindige schreeuw- of scheldpartij aangewakkerd door het minste lawaai van andere kinderen, ofwel zijn het zinsneden die zich voortplanten op de klank en tegelijkertijd de obsceniteit van de betekenaar onthullen. Hij roept bijvoorbeeld: « je vais cuisiner ! » klopt zich vervolgens op de dij (la cuisse), waarop hij uitroept « mon cul ! ». Of wanneer hij iemand hoort zeggen ‘comment on fait ?’, breidt hij hierop voort : « on fait l’amour ».

Het gebeurt ook dat hij niet ophoudt snoepgoed te vragen of geld waarmee hij snoepgoed wil gaan kopen. Eens hij het snoepgoed heeft bekomen, verdeelt hij het, verliest het uit het oog, stopt het in zijn mond, spuwt het uit terwijl een nieuwe vraag zich reeds opdringt. Hem voorstellen het antwoord uit te stellen of *neen* antwoorden is al even ondraaglijk : de toon van de vraag wordt eisend, hij slaat kinderen, ledigt flessen of smijt objecten die hij op zijn weg tegenkomt van de eerste verdieping over de balustrade in de leegte van de trappenhal.

Geen enkel woord, hoe neutraal en goedwillend ook gekozen, werpt een barrière op tegen Jeans veralgemeende agitatie. Integendeel ! Het feit dat hij onze verbale interventies beantwoordt door een object in ons gezicht te smijten, door ons te bijten of op ons te spuwen, bevestigt alleen maar dat het symbolische van haar betekenisdimensie is ontdaan en als puur genot zijn wezen gewelddadig affecteert.

Onmogelijk te verdragen separatie

Op 6-jarige leeftijd komt Jean, lichamelijk volledig verwaarloosd, terecht in een pleeggezin. Zijn ouders moeten immers beiden een gevangenisstraf gaan uitzitten: de vader omwille van

het seksuele misbruiken van een minderjarig familielid, de moeder omdat ze heeft nagelaten om mensen in gevaar te helpen. Na hun opsluiting stichten beide ouders met een nieuwe partner een nieuw gezin. Hun gemeenschappelijke kinderen waarover ze het hoederrecht hebben verloren, blijven geplaatst in het pleeggezin.

Als Jean dan al zijn moeder te sprake brengt, dan zegt hij: « ze wil niets van me weten ; kinderen maken haar nerveus ». Of hij vertelt: « ze bracht me ooit een bezoek toen ik in het ziekenhuis lag, ze zei eventjes weg te gaan om sigaretten te kopen en nadien is ze nooit meer teruggekeerd ». Wanneer hij over zijn vader spreekt, zegt hij vrijwel systematisch dat zijn vader kok is en dat ze samen koken wanneer Jean bij hem op bezoek gaat. Deze door Jean gesluierde versie van zijn vader houdt echter nooit lang stand: daarop volgt vaak een verhaal die de reële rauwheid van de orale pulsie in het licht stelt. Bijvoorbeeld: « Mijn papa heeft een koe gedood. Mijn grootmoeder kreeg de kop, ze at alles op, zelfs de ogen ». Een andere keer zegt hij dat zijn papa *coq au vin* gaat klaarmaken en dat hij eerst de kip zal doden, pluimen en dat hij alles dat zich in de kip bevindt, eruit zal halen en het hart in duizend stukken hakken. Het vertellen van zulke verhalen gaat steeds hand in hand met een zekere lichamelijke agitatie. Het is dan ook aangewezen om tijdens het spreken van Jean interpuncties in te lassen of een ander spoor voor te stellen teneinde hem af te schermen van het voortdurend op de loer liggende reële.

Van bij zijn aankomst in het pleeggezin stellen de pleegouders vast dat Jean zich op een ‘wilde’ manier tot voedsel verhoudt : hij laat zagezegd *gestolen* etenswaren rotten in zijn boekentas, eet een bevroren stuk vlees, steekt de minste kruimel die anderen in hun bord achterlaten, in zijn mond, slaapt met een rauw stuk vlees onder zijn hoofdkussen. De pleegouders merken tevens op hoe moeilijk Jean het heeft om ‘objecten die tot niets dienen’ los te laten: Jean slaat bijvoorbeeld in paniek wanneer het prijsticket van het kledingsstuk geknipt wordt en in zijn kamer stapelen de objecten die hij in de vuilbak of op de stoep gevonden heeft zich op.

« Waarom smijten de mensen al die dingen weg, men kan er toch nog iets mee doen ?! » Dit is dé vraag die Jean van kindsbeen bezighoudt. Zouden we niet kunnen stellen dat het zijn manier is om het ondraaglijke enigma te formuleren van de plaats die hij sinds altijd inneemt ten aanzien van zijn Ander die niet van het reële ontdaan is? Het is wel degelijk Jean zelf die op elk moment riskeert om uit de symbolische circulatie te vallen en het gat van het reële te vervoeegen alwaar hem slechts de *reëlisatie* rest van het verslonden of uitgespuwde object van zijn Ander. En het is deze plaats van object als puur reële, niet gesepareerd van de Ander, die Jean, sinds zijn prille kinderjaren, poogt te behandelen, of het nu is via deze zagezegd ‘wilde’ verhouding tot voedsel of doorheen de agitatie zoals we die hierboven hebben beschreven. Echter, het zijn onmogelijke behandelingen. Om zich los te rukken uit zijn genotswezen van de Ander is Jean gedoemd onophoudelijk het gat van het reële te dichten of in het reële een gat te maken van een verloren object. Dat zijn eindeloze gevechten buiten de sociale band die hem niet toelaten om zijn lichaam dat hem vreemd is, tot bedaren te brengen.

Eeuwige agitatie als overdrachtsfenomeen¹

De hyperkinesie van het lichaam en de taal is in Jeans geval op te vatten als een overdrachtsfenomeen in die zin dat het om een antwoord van het subject gaat op de

¹ Een aanrader in dit verband: A. Zenoni, *La logique du transfert dans la psychose*. Feuilletts du Courtil, nr. 26, juillet 2007. Een vertaling naar het Nederlands is verschenen in INWIT, tijdschrift voor Psychoanalyse van de New Lacanian School, nr. 4, mei 2008.

onmogelijke separatie met zijn reële Ander. Een dergelijk analytisch perspectief op deze veralgemeende agitatie heeft ons van bij het begin genoopt enkele manoeuvres uit te voeren teneinde de noodzaak ervan aan banden te leggen en aldus ruimte te creëren opdat het subject andere antwoorden kan zoeken waarvan hij zelf geen dupe is.

We zijn ervan uitgegaan dat Jean niet ophoudt te vragen juist omdat zijn Ander geen tekort heeft. Deze hypothese, die bevestiging vindt in de *passage-à-l'actes* waarin hij alsnog poogt een gat in de Ander te slaan wanneer deze Ander hem niets geeft en zodoende blijk geeft van kwaadwilligheid, heeft ons naar de directeur van *Le Courtil* gehaast. Met Jean als getuige hebben we de directeur op de hoogte gebracht van een beslissing die tijdens de teamvergadering is genomen en waaraan het ganse team zich vanaf nu strikt dient te houden: *we moeten het geld van de instelling gebruiken om activiteiten te kunnen doen*. Het gebeurt nog wel eens dat Jean ons geld vraagt waarop we dan telkens verwijzen naar wat er tijdens de vergadering en bij de directeur gezegd is geweest. Deze volgehouden referentie aan een derde doet de vraag steeds vallen en instaureert in geen enkel geval een nieuw vraag, laat staan een *passage-à-l'acte*.

Na 2 maanden van *volledig* internaat hebben we hem het *onderbroken* internaat voorgesteld: van dinsdagavond tot donderdagochtend keert Jean terug naar zijn pleeggezin. Jean heeft zich akkoord verklaard met deze verblijfsformule, echter niet zonder zich er eerst van te vergewissen te kunnen deelnemen aan de activiteiten wanneer hij wél aanwezig is.

Tijdens de eerste maanden in *Le Courtil* is het slapengaan voor Jean het moeilijkste moment van de dag. Jean slaagt er niet in om in zijn bed te blijven liggen en stormt daarentegen met hels lawaai telkens opnieuw de slaapgang op. Aanvankelijk voelden we ons geroepen om op dit kritiek moment dat zich vaak uitbreidde naar alle kinderen, met meer intervenants aanwezig te zijn dan voorzien en zagen we ons bovendien genoodzaakt overuren te presteren. We hebben vastgesteld dat dit antwoord Jean op geen enkele wijze hulp bood tegen de agitatie. Sindsdien stellen we onszelf afwezig van zodra we Jean tot in zijn kamer vergezeld hebben, hem mededelend dat we gehouden zijn ons uurrooster te respecteren of – indien we ter plekke blijven om de nacht te doen – dat er verwacht wordt dat we ook gaan slapen opdat we 's anderdaags op tijd kunnen opstaan. Het valt nog wel eens voor dat Jean zijn kamer opnieuw verlaat, klagend bijvoorbeeld dat hij het plots veel te warm krijgt. Daar is onze aanwezigheidsmodaliteit van doorslaggevend belang opdat dit discreet lichaamsfenomeen zich niet transformeert in een eeuwige veralgemeende agitatie. Door hem bij de hand te nemen en hem te vergezellen naar zijn kamer zonder ook maar één woord te reppen, slaagt Jean er alsnog in om, van zodra we zijn kamer hebben verlaten, de slaap te vatten.

Sinthomatisering : van *reëlisatie* naar identificatie

Op een keer, tijdens het voor Jean kritieke moment van het interval tussen 2 activiteiten, stelt hij voor om samen met een intervenant « verloren brood » te maken met de broodresten en de enkele eieren die nog in de koelkast te vinden zijn. Sindsdien wijdt hij zich vaak, van zodra hij botst op een moment waarop geen enkele activiteit voorzien is, aan de bereiding van verloren brood, pannenkoeken, of iets anders – de keuze van het gerecht laat hij afhangen van de ingrediënten die hij ergens in de instelling heeft kunnen bekomen.

Met beheersing wijdt hij zich aan deze kookpraktijk: hij mengt de ingrediënten niet op eender welke wijze, maar houdt zich aan de volgorde van het recept. Eens de bereiding voltooid, verpakt hij deze zorgvuldig om ze vervolgens te bewaren op een geprivilegieerde plaats tot op het moment dat hij het zal opdienen.

Geleidelijk aan breiden de praktijken van Jean zich uit voorbij de kritieke momenten. Tijdens een atelier *Keuken*, maakt hij de maaltijd van maandagavond klaar en zoekt hij vervolgens een recept voor de volgende week, recept dat hij zorgvuldig in een schrift noteert. In het atelier *Tuinieren* plant hij zaadjes van groenten die hij ooit eens wil gebruiken in de keuken, hij herplant de planten, vaak in oude potten die hij met een laagje verf heeft opgesmukt.

Vandaag kunnen we stellen dat Jeans evolutie veelal verloopt volgens een *continue metonymische beweging*.² Er zijn zeker nog wel momenten van discontinuïteit tijdens de welke de veralgemeende agitatie zich lijkt op te dringen als enig verdedigingsmiddel tegen een onmogelijke separatie. Maar deze momenten worden niet alleen alsmaar zeldzamer, de duur ervan neemt eveneens af. Zich in zijn praktijken investeren is Jeans singuliere oplossing die hem op elk moment toelaat om zijn lichaam opnieuw te kunnen gebruiken door het een functie te verlenen binnen een sociale band. « Als ik kook, dan is het nooit voor mij alleen, » zo zegt hij vaak.

Later zou Jean graag « kok worden zoals zijn vader ». Welnu, in de realiteit is zijn vader absoluut geen kok. Zich « een vader die kok is » uitvinden is niet enkel zijn manier om de rauwheid van zijn reële Ander te verhullen, maar maakt tevens deel uit van zijn inspanning *zich een naam te maken* en zodoende het anonimaat van de eeuwige agitatie dat hem reduceert tot oraal object als puur reële te verlaten. Het is daarom ook aangewezen om deze uitvinding niet te ondervragen – dat zou de onthulling van het reële impliceren, noch om hem aan te zetten te spreken over de ondraaglijke waarheid van de plaats die hij ten aanzien van zijn Ander inneemt. Hem daarentegen blijven ondersteunen in de uitwerking van zijn *savoir-faire* omtrent zijn kookkunsten, lijkt ons de weg opdat de identificatie met de kok zich ooit *permanent zal installeren en het leven van dit subject zal ordenen*.³

² E. Laurent, *La psychose ordinaire*, Collection publiée par Jacques-Alain Miller, Agalma – Le Seuil, 1999, p. 369.

J.-A. Miller, *La conversation d’Arcachon*, Collection publiée par Jacques-Alain Miller, Agalma – Le Seuil, 1997, p. 164.

³ E. Laurent, *La psychose ordinaire*, Collection publiée par Jacques-Alain Miller, Agalma – Le Seuil, 1999, p. 369.

J.-A. Miller, *Conversation sur les embrouilles de corps*, Ornicar ? - Le Seuil, nr. 50, p. 235. « On qualifie les phénomènes de corps de « sinthomes » quand ils s’installent en permance et qu’ils ordonnent la vie du sujet. »